

Indledningsvis fremhæver forfatteren, at en væsentlig del af den internationale politiks historie i de sidste hundrede år drejer sig om »det tyske problem«. Der er vel ikke her nogen helt klar sammenhæng med en tidligere (s. 78) fremført tanke om, at beherskelsen af verdenshavene har været det vigtigste element i udøvelse af magt gennem de sidste hundrede år, men det er utvivlsomt væsentligt at lægge så stærk vægt på Tysklands stilling som forfatteren gør. Både i perioden 1870-1914 og 1919-1939 opnår Tyskland en forøgelse af sin styrke med deraf følgende krav om øget indflydelse. Da kravet ikke imødekommes, bliver Tysklands interesse i – gennem styrkeanvendelse eller trussel herom – at søge systemets »fordelingsmekanisme« ændret forøget.

Imidlertid bliver dette ræsonnement ikke rigtig fulgt op i den egentlige fremstilling. I det hele taget er forfatteren ikke særlig tilbøjelig til at anvende de i bogens første del opstillede begreber i sin fremstilling, og sammenhængen mellem de to dele af bogen er derfor ikke så tydelig som man nok kunne have ønsket.

Derimod finder man i behandlingen af Danmarks udenrigspolitik i de tre perioder en klarere tilknytning til betragtninger i den teoretiske redegørelse. Her har forfatteren peget på betydningen af en mindre stats marginale styrke (s. 80 f.), og dette bruges til en vurdering af Danmarks udenrigspolitiske vilkår (bl. a. s. 189 og s. 213 ff.). På den anden side fremhæves også, at denne marginale styrke er helt afhængig af, hvilken betydning stormagterne – det vil her sige Tyskland – tillægger kontrollen af dansk territorium, og det vises, at dette igen bl. a. er afhængigt af de tyske værms indflydelse på de politiske beslutninger til forskellig tid. Forfatteren illustrerer dette bl. a. ved en analyse af forspillet til den tyske besættelse af Danmark i 1940, som ganske vist kronologisk falder uden for den almindelige afslutning af bogen, der er sat til krigsudbruddet i 1939.

Sammenfattende må det vist konstateres, at forfatterens forsøg på at sammenkæde disciplinerne international politik og international historie ikke er faldet heldigt ud. Det er imidlertid også en vanskelig opgave, og man må håbe, at både forfatteren selv og andre vil arbejde videre med sådanne problemer, således at de to discipliner bevarer en nær sammenknytning.

NIELS AMSTRUP

THEODOR SCHIEDER (ed): Handbuch der europäischen Geschichte. Band 6: Europa im Zeitalter der Nationalstaaten und Europäische Weltpolitik bis zum Ersten Weltkrieg (1870-1918). Stuttgart, Union Verlag, 1968. xvii + 656 s. 64 (i subscription 58) DM.

I introduktionen til »L'Europe de 1815 à nos jours« indrømmer J.-B. Duroselle at det er umuligt for en enkelt historiker at overskue eller beherske den historiske produktion inden for et blot nogenlunde rimeligt stort tidsrum eller en nogenlunde væsentlig emnekreds. Dette har udløst en tendens til at lade enkeltmands-fremstillingen afløse af samleværket med mange specialiserede bidragydere, men, fortsætter Duroselle: »il est rare qu'un ouvrage collectif atteigne à la qualité d'un bon livre écrit par un auteur unique«. Dilemmaet er reelt. En bredere fremstilling,

der er én mands værk, kan naturligvis kun i meget mådeligt omfang bygge på primærstudier, slet ikke af kilderne men heller ikke af store dele af sekundærlitteraturen, og fejl, misforståelser og udeladelser er uundgåelige. Til gengæld bliver man – som oftest da – præsenteret for en sammenhængende fremstilling og en række sammenhængende synspunkter, en syntese. Samleffremstillingen hævdes at have den fordel, at dilemmaets ene horn overvindes derved, at den i alle enkeltheder kan bygge på ekspertviden, men er denne opfattelse ikke i virkeligheden en illusion? Den enkelte historikers virkelige tilbundsgående ekspertise omfatter kun meget små niches i det historiske begivenhedsforløb, og det ville være pretentiøst af nogen historiker at hævde, at han var ekspert fx. i Tysklands historie mellem 1870 og 1918. Dette betyder imidlertid, at de enkelte afsnit i et samlewerk ofte kommer til at lide af de samme svagheder som enkeltmandsfremstillingen, samtidig med at syntesen, der må være den brede fremstillings *conditio sine qua non*, på det sørgeligste udebliver. Helt parodisk er resultatet blevet i »The New Cambridge Modern History«, der ihvertfald for det 19. århundredes vedkommende i kraft af sine fremragende registre til et tilfældigt indhold er blevet på det nærmeste livsfarlig at anvende som håndbog. Slet så galt er det ikke gået med denne »Handbuch«, måske fordi den er enklere i sin opbygning end det engelske samlewerk, delt som den er i to hovedafsnit, et generelt sammenfattende og en række nationsartikler.

I bogens første afsnit behandler Theodor Schieder, værkets hovedredaktør, periodens almeneuropæiske tendenser, herunder udenrigspolitikken, med særlig vægt på udviklingen af de politiske idéstrukturer og på den forandring af partierne fra »Honoratiorenclubs« til massepartier, som han tidligere har behandlet i »Die geschichtlichen Grundlagen und Epochen des deutschen Parteiwesens« fra 1958. Perioden som helhed vurderer han som »ein Zeitalter der Antinomien«, fordi den i eminent forstand var en overgangstid: »Es gibt in ihm noch stark feudal-aristokratischen Elemente neben bürgerlichen, darüber lagern sich die proletarischen, die zuerst noch schwächer sind, sich aber in ihrem Gewicht gegen Ende des Jahrhunderts verstärken . . . Das Jahrhundert, das zwischen 1815 und 1914 keinen grossen Krieg erlebte, erzeugte ein Sicherheitsbewusstsein wie kaum ein Zeitalter, aber in seinem Untergrund entwickeln sich Spannungen von höchster Intensität . . . Überall herrscht Übergang, daher Unruhe, Unstetigkeit, die zuletzt ebensowohl dem politischen und gesellschaftlichen wie dem geistigen Leben das Gepräge gibt«. Udbruddet af verdenskrigen betød antinomiernes sejr over den prekære sikkerhed.

Schieder har skabt en fremragende og velkomponeret syntese i dette værkets første afsnit, og netop derfor kunne man ønske, at han havde påtaget sig også at udarbejde nationalitetsartiklerne. Ganske vist har hans afsnit svagheder, i første række den meget stedmoderlige behandling af den økonomiske historie, men denne mangel udfyldes alligevel ikke af de senere afsnit, og bogen ville da som helhed have haft en klar linie og en sikker holdning. Selvfølgelig er der også i behandlingen af de enkelte lande og landegrupper enkelte meget fornemme afsnit, hvoriblandt særligt kan fremhæves Georg von Rauchs afsnit om Rusland og Ernst Noltes om Italien; andre afsnit er derimod mere besynderlige, og det besynderligste af dem alle er måske Hermann Kellenbenz' afsnit om Skandinavien. Således læser man s. 435 til sin forbløffelse: »Einen starken Einfluss auf das

Volksleben erlangten die Bemühungen von Sören Kierkegaard um ein lebendiges Christentum und die vom Theologen Nikolai Grundtvig ausgehende »Innere Mission«, og at det fortrinsvis var »Söhne von Kleinbauern und Häuslern«, der besøgte højskolerne. S. 441 erfarer man, at Berg var i fuld vigør i 1901, og i registret kan man hente den interessante oplysning, at Viggo Hørup var »dän., sozialdem. Politiker«. Disse smagsprøver kan selvfølgelig betragtes som petitesser. Alvorligere er, at fremstillingen af den indre danske udvikling er kaotisk og springende, til tider direkte vildledende, til tider tung af parodisk virkende gentagelser af ligegyldige detaljer. Den må for store afsnits vedkommende simpelthen være uforståelig for den forudsætningsløse for ikke at sige sagesløse læser. Og professor Kellenbenz må vel være betragtet som expert, da det jo netop skulle være expertisen, der var samleværkets store fortrin? Det er muligt at kontrollere afsnittet om Danmark, men hvordan forholder det sig mon med gennemgangen af Rumænien og Montenegro? Bliver pålideligheden i virkeligheden større ved at dele stoffet ud på flere historikere? Eller er sandheden måske snarere, at risikoen for fejl og udeladelser, for ikke at tale om absurditeter, vokser, fordi det er sværere for en redaktør at kontrollere andre end for en forfatter at korrigere sig selv?

JOHNY LEISNER

HEDWIG WACHENHEIM: Die deutsche Arbeiterbewegung 1844 bis 1914. Köln und Opladen, Westdeutscher Verlag, 1967. 678 s. 49.50 DM.

Allerede før den 1. verdenskrig tilsluttede Hedwig Wachenheim sig det tyske socialdemokrati (SPD) og deltog aktivt i det politiske arbejde. Fra 1928 til 1933 repræsenterede hun partiet i den preussiske landdag. Den foreliggende bog er skrevet dels med denne politiske virksomhed som baggrund, dels i kraft af et omfattende videnskabeligt arbejde, som HW har udført som medarbejder ved det amerikanske projekt »Inter-University Study of Labor Problems in Economic Developments«. I bogen redegøres der i fem hovedafsnit grundigt – til tider rigelig detaljeret – for den tyske arbejderbevægelses udvikling fra væveropstanden i Schlesien 1844 til SPD's skæbnesvangre beslutning om at stemme for bevillingen af krigskreditterne i august 1914. Hertil er føjet en efterskrift om SPD's rolle i Weimarrepublikken, hvor HW personligt oplevede partiets manglende muligheder for at realisere den oprindelige målsætning.

De første kapitler om arbejderbevægelsens oprindelse før og omkring 1848 forekommer at være de svageste og i vid udstrækning baseret på ældre fremstillinger. Til gengæld bringer afsnittene om den egentlige partidannelse i 1860'erne en tiltrængt nyvurdering af Ferdinand Lassalle, denne fascinerende skikkelse, hvis indflydelse rakte langt ud over den korte periode, det var ham beskåret at virke i den tyske arbejderbevægelse. Det er givetvis rigtigt at fremhæve den lassalleanske tradition i årtierne efter 1864 på bekostning af den gængse opfattelse af socialdemokratiet som overvejende marxistisk og revolutionært.

Bogens tyngdepunkt ligger i fremstillingen af perioden fra 1890 til 1914, hvor SPD udviklede sig til at blive det største tyske parti og samtidig det dominerende parti i den internationale arbejderbevægelse, et forhold, der kun sparsomt berøres